

ARTYKUŁY I ROZPRAWY

dr Jerzy Prochwicz

Uniwersytet Humanistyczno-Przyrodniczy
Jana Kochanowskiego w Kielcach
Filia Piotrków Trybunalski

ORGANIZACJA WOJSK OCHRONY POGRANICZA WRZESIEŃ 1945 – GRUDZIEŃ 1945

Ochrona granic państwa w okresie czerwiec-wrzesień 1945 r. przez taktyczne jednostki Wojska Polskiego (WP) była rozwiązaniem doraźnym wynikającym przede wszystkim z potrzeb politycznych mających zaakcentować polskie prawa do granicy na Odrze i Nysie Łużyckiej. Takiego stanu nie można było utrzymywać jednak przez dłuższy okres, jako że jednostki wojskowe nie były przygotowane do pełnienia służby granicznej zarówno pod względem wyszkolenia specjalistycznego, jak i strukturalno-organizacyjnym.

Ponadto podjęte działania zmierzające do reorganizacji sił zbrojnych, wynikające z konieczności przejścia z etatów wojennych na etaty okresu pokojowego, wymagały zwolnienia związków taktycznych ochraniających dotychczas granice państwa od obowiązku bezpośredniej ich ochrony. Rozmieszczenie znacznej liczby jednostek taktycznych wzdłuż granic utrudniało bowiem realizację planów operacyjnych i organizację systematycznego szkolenia.

W tych warunkach niezbędne stało się powołanie formacji specjalistycznej, przeznaczonej wyłącznie do ochrony granic, odpowiednio do tego zorganizowanej i przygotowanej. Realizacja działań mających na celu zmianę dotychczasowego systemu ochrony granic państwa była tym bardziej uzasadniona, że po decyzji konferencji poczdamskiej, pomimo bardzo ogólnego sformułowania dotyczącego granicy zachodniej oraz zaniku zagrożenia granicy południowej zbrojnymi działaniami strony czechosłowackiej zniknęły przesłanki polityczne, które stały m.in. przy decyzji o obsadzeniu w czerwcu 1945 r. jednostkami taktycznymi WP granic państwa.

Nie mniejsze znaczenie miało też stopniowe krzepnięcie aparatu administracyjnego państwa, a także wzmocnienie międzynarodowej po-

zycji Polski po utworzeniu 28 czerwca 1945 r. Tymczasowego Rządu Jedności Narodowej¹ i jego uznaniu przez społeczność międzynarodową.

Wszystkie te czynniki spowodowały, że zostały podjęte prace mające na celu powołanie formacji granicznej. W rozważaniach na temat kształtu organizacyjnego przyszłej formacji granicznej, podobnie jak u progu odrodzenia państwa polskiego w 1918 r., problemem wymagającym rozwiązania był model formacji granicznej, jak i ministerstwa, któremu byłaby podporządkowana. Złożoność zagadnień ochrony granicy sprawiły, że w grę wchodziły przede wszystkim ministerstwa obrony narodowej, spraw wewnętrznych i skarbu.

W toku dyskusji dotyczącej wypracowywania koncepcji przyszłej formacji granicznej, zainicjowanej przez Ministerstwo Obrony Narodowej (MON), krzyżowały się doświadczenia okresu międzywojennego z dążeniem do utworzenia formacji adekwatnej do nowych założeń ustrojowo-społecznych państwa i jego nowego usytuowania geopolitycznego. Postulowano zatem w ramach doświadczeń wynikających z funkcjonowania w II Rzeczypospolitej Korpusu Ochrony Pogranicza (KOP) i Straży Granicznej odtworzenie jednej z tych formacji. W nawiązaniu do nowych założeń ustrojowo-społecznych państwa proponowano powołanie do ochrony granic państwa w ramach istniejącej Milicji Obywatelskiej (MO) specjalnych jednostek.

Projekt ten nawiązywał do istniejących w latach 1923-1926 specjalnych jednostek Policji Państwowej (PP) zwanych Policją Graniczną². Inna koncepcja zakładała utworzenie w ramach Ministerstwa Bezpie-

---

¹ Tymczasowy Rząd Jedności Narodowej został utworzony w wyniku realizacji uchwał jałtańskiej konferencji i porozumienia na konferencji w Moskwie (18-21.06.1945 r.) między Rządem Tymczasowym Rzeczypospolitej Polskiej a przedstawicielami polityków emigracyjnych z Londynu. Istniał do 04.02.1947.

² Archiwum Straży Granicznej (ASGran.), 915.262, Pismo Prezydium Rady Ministrów, 02.06.1923 r. Policja Państwowa objęła ochronę granic wschodnich II Rzeczypospolitej z dniem 01.07.1923 r.; J. Prochwicz, A. Peplowski, *Policja Państwowa w ochronie granicy wschodniej w latach 1923-1924*, „Przegląd Policyjny” 1991, nr 1 (23), s. 60-68. Zakończenie działań w ochronie granic państwa przez Policję Państwową nastąpiło 15.03.1926 r., kiedy to ostatnie ochraniane odcinki granicy polsko-litewskiej zostały przekazane jednostkom KOP; zob. J. Prochwicz, *Formacje Korpusu Ochrony Pogranicza w 1939 roku*, Warszawa 2003, s. 24-25.

czeństwa Publicznego (MBP) formacji granicznej zbliżonej do istniejącego Korpusu Bezpieczeństwa Wewnętrznego (KBW)³.

Przedstawiane projekty budziły jednak szereg zastrzeżeń przede wszystkim natury organizacyjnej, będących pokłosiem braku doświadczonych kadr, jak też braku środków materiałowo-technicznych niezbędnych na wyposażenie projektowanej formacji. Stąd też początkowo przeważała koncepcja utworzenia niezbyt licznej formacji granicznej na wzór przedwojennej Straży Granicznej⁴, będącej w strukturach Ministerstwa Skarbu, a operacyjnie podporządkowanej MBP lub Ministerstwu Administracji Publicznej. Projekt utworzenia formacji wzorowanej na przedwojennej Straży Granicznej nie mógł być jednak zrealizowany ze względu na zastrzeżenia dotyczące jej zadań w ochronie granic, ponieważ jak wykazały doświadczenia z lat 1928-1939, była ona formacją chroniącą granicę głównie pod względem celnym mniej zaś pod względem politycznym.

Decydującym jednak czynnikiem jak się wydaje, który stał u podstawy rezygnacji z powołania formacji granicznej opartej na modelu organizacyjnym Straży Granicznej z lat 1928-1939, był mimo wszystko jej niewojskowy jej charakter, co było w sytuacji 1945 r. poważnym mankamentem z uwagi na stosunkowo dużą aktywność różnego rodzaju ugrupowań zbrojnych w rejonach bezpośrednio sąsiadujących z granicami państwa, zwłaszcza na jej wschodnim i południowo-wschodnim odcinku. Idea utworzenia formacji wzorowanej na KOP budziła zastrzeżenia ze względu na negatywny obraz tej formacji u czynników politycznych powstającego nowego ustroju społeczno-politycznego Polski kierowanego przez Polską Partię Robotniczą (PPR).

Z kolei Ministerstwo Bezpieczeństwa Publicznego nie dysponowało siłami i środkami umożliwiającymi utworzenie własnej formacji granicznej. W tej sytuacji wykryształizowała się koncepcja powołania formacji wojskowej, zbliżonej mimo wszystko do kształtu organizacyjnego przed-

---

³ ASGran., 3.45, Pismo ministra skarbu do ministra obrony narodowej. W przesłanym piśmie minister skarbu Konstanty Dąbrowski pisał „Minister Bezpieczeństwa Publicznego zapowiedział utworzenie Korpusu Wojsk Wewnętrznych do ochrony granic”.

⁴ Ibidem, Projekt organizacji formacji granicznej na wzór przedwojennej Straży Granicznej podległej Ministerstwu Skarbu wysunął w piśmie do ministra obrony narodowej dowódca Okręgu Wojskowego Kraków, gen. bryg. Mikołaj Prus-Więckowski.

wojennego KOP z uwzględnieniem odmiennych zasad ustrojowych oraz stosunków politycznych z państwami ościennymi, będącej w całkowitym podporządkowaniu Ministerstwu Obrony Narodowej.

Przyjęcie za podstawę organizacji formacji granicznej założeń modelu organizacyjnego opartego mimo zastrzeżeń przede wszystkim natury ideologicznej na modelu organizacyjnym KOP wiązało się – jak należy sądzić – z pragmatyczną oceną skuteczności działania tej formacji w zakresie ochrony granic tak pod względem politycznym, jak i wojskowym. Za takim rozwiązaniem ponadto przemawiały siły i środki, jakimi Ministerstwo Obrony Narodowej dysponowało (ponadetatowe stany osobowe i materiałowe powstające w związku z przechodzeniem związków taktycznych z etatów wojennych na etaty pokojowe), jak również dotychczasowe jednakże bardzo skromne doświadczenie w ochronie granic państwowych.

Ministerstwo Obrony Narodowej przystępując do realizacji planu powołania specjalistycznej formacji granicznej w połowie sierpnia 1945 r. powołało zespół organizacyjny do opracowania szczegółowego projektu organizacji ochrony granicy państwa. Niestety wzrastające wpływy Związku Socjalistycznych Republik Radzieckich (ZSRR) na wszelkie przejawy życia społeczno-politycznego, w tym także na siły zbrojne, spowodowały, że powstały projekt formacji granicznej oparto przede wszystkim na modelu organizacyjnym wojsk pogranicznych Ludowego Komisariatu Spraw Wewnętrznych (NKWD) ZSRR. Niewątpliwie na taki obrót sprawy miało wpływ postawienie na czele zespołu opracowującego ostateczny kształt organizacyjny mającej powstać formacji granicznej dysponującego wieloletnim doświadczeniem oficera wojsk pogranicznych NKWD płka Gwidona Czerwieńskiego⁵ – późniejszego szefa Departamentu Wojsk Ochrony Pogranicza (WOP).

---

⁵ Gwidon Czerwiński s. Fulgenta (1902-1969) płk, gen. bryg. (09.05.1946) urodził się w m. Siemianowicze rejon Stołpce, w rodzinie polskiej. Do Armii Czerwonej wstąpił 23.05.1923 r. mając ukończone dwa lata studiów politechnicznych w m. Mińsku. Skierowany do Wojsk Pogranicznych GPU. Po zakończeniu zasadniczej służby wojskowej pozostał w Wojskach Pogranicznych i pełnił służbę zawodową w stopniu podoficerskim. Ukończył Oficerską Szkołę Wojsk Pogranicza w m. Mińsk (I 1927 – I 1929). Po ukończeniu szkoły oficerskiej skierowany do 12. Oddziału Wojsk Ochrony Pogranicza w m. Tymkowicze [J.P.] na Białorusi, gdzie pełnił służbę na stanowiskach dowódcy strażnicy, zastępcy komendanta odcinka granicznego i szefa wywiadu oddziału. W II

W trakcie prac nad dokumentacją organizacyjną przyszłej formacji granicznej zespół kierowany przez płk. G. Czerwińskiego odrzucił wzorce organizacyjne KOP, biorąc za podstawę model organizacyjny radzieckich wojsk pogranicznych NKWD będący strukturą wysoce schematyczną ze stosunkowo silnym odwozem w postaci grupy manewrowej. Zgodnie z przyjętą przez zespół koncepcją powstająca formacja miała ochraniać granice państwa pod względem wojskowym, politycznym i celnym w okresie pokoju.

Ponadto miała ona realizować zadania związane z przeciwdziałaniem wrogim działaniom skierowanym przeciwko państwu i legalnym władzom. Zadanie to często utożsamiane jest z wpływem modelu radzieckich wojsk pogranicznych NKWD na zakres działań formacji granicznej. Pogląd ten jest jednak zbyt daleko idący, ponieważ identyczne zadania związane ze zwalczaniem wrogiej działalności skierowanej przeciwko państwu i legalnym władzom w II Rzeczypospolitej wykonywał także w szerokim zakresie KOP⁶. Trudno jest więc przesądzać o wyłączeniu

---

1935 r. skierowany na teren wschodniej Syberii na stanowisko komendanta 54. Komendy Odcinka Granicznego. W V 1937 objął stanowisko szefa sztabu 19. Oddziału Wojsk Ochrony Pogranicza w m. Olewsk na Ukrainie [J.P]. W XI 1937 w ramach czystki przeprowadzonej w szeregach Armii Czerwonej aresztowany i osadzony w więzieniu. Po zwolnieniu z więzienia w kwietniu 1940 r. do listopada 1941 r. pracował w instytucjach geologicznych na terenie Azji Środkowej oraz w Komitecie Geologii przy Radzie Najwyższej ZSRR. W listopadzie 1941 r. powołany do armii na stanowisko dowódcy ośrodka formowania batalionów robotniczych przy Komitecie Obrony Moskwy. W grudniu 1941 skierowany na stanowisko zastępcy dowódcy 13. pułku (pp) piechoty 2. Dywizji Piechoty (DP). W styczniu 1943 r. będąc dowódcą 185. pp na froncie Wołochowskim został ciężko ranny. Po wyleczeniu z ran, skierowany w 1943 r. do organizującej się 1. DP im. Tadeusza Kościuszki, gdzie objął dowództwo 2. pp. Brał udział w bitwie pod Lenino. Po walkach pod Lenino mianowany zastępcą dowódcy 1. DP im. T. Kościuszki ds. liniowych. W lipcu 1944 r. powierzono mu organizację 1. Brygady Piechoty Zmotoryzowanej, której został dowódcą. Na początku stycznia 1945 r. powierzono mu organizację Oficerskiej Szkoły Broni Pancernejskiej, której został pierwszym komendantem. W sierpniu 1945 r. stanął na czele komisji opracowującej projekt organizacji formacji granicznej. Po powołaniu do życia Wojsk Ochrony Pogranicza, 20.09.1945 r. został mianowany Szefem Departamentu WOP na stanowisku, którym pozostawał do w okresie 01.04.1947 r. W V 1947 powrócił do ZSRR. Zmarł 03.12.1969 w Sołnechnogorsku pod Moskwą.

⁶ M. Jabłonowski, W. Janowski, B. Polak, J. Prochwicz, *Korpus Ochrony Pogranicza 1924-1939, Wybór dokumentów*, Warszawa – Pułtusk 2001, dok. nr 4, Rozkaz Ministra

nym wpływie modelu działania radzieckich wojsk pogranicznych, zwłaszcza że niewątpliwie zakres działań formacji granicznych II Rzeczypospolitej był znany zespołowi opracowującemu projekt organizacji nowej formacji granicznej, w składzie którego znajdowali się także oficerowie wywodzących się z formacji granicznych II Rzeczypospolitej. Stąd u podstawy takiego określenia zadania mającej powstać formacji były doświadczenia w tym zakresie tak radzieckich wojsk pogranicznych NKWD, jak i formacji granicznych II Rzeczypospolitej.

Prowadzone prace przez powołany zespół pod kierownictwem płka G. Czerwińskiego zostały w pierwszych dniach września 1945 r. sfinalizowane w postaci dokumentacji zawierającej projekt systemu ochrony granic wraz z dokumentami organizacyjnymi projektowanej formacji granicznej. Wykonana dokumentacja została przedstawiona Ministerstwu Obrony Narodowej do akceptacji i zatwierdzona przez marsz. M. Rolę-Żymierskiego 12 września 1945 roku⁷.

Zatwierdzenie powyższych dokumentów stało się podstawą do wydania w dniu 13 września 1945 r. rozkazu organizacyjnego nr 0245/org. naczelnego dowódcy WP podpisanego przez szefa Sztabu Generalnego WP gen. broni Władysława Korczyca i zastępcę szefa Sztabu Generalnego gen. bryg. Jana Rotkiewicza⁸.

Powyższy rozkaz stwierdzał, że „zgodnie z planem rozwoju Sił Zbrojnych Rzeczypospolitej Polskiej dla ochrony granic na czas pokoju”, powołuje się Wojska Ochrony Pogranicza (WOP). Wydany rozkaz ustalał łącznie z zatwierdzonymi tego dnia etatami nr 8/3-9 strukturę organizacyjną WOP oraz powierzał zadanie ich sformowania I Wiceministerstwu Obrony Narodowej, Departamentowi Personalnemu WP, okręgom woj-

---

Spraw Wojskowych gen. dyw. Władysława Sikorskiego w sprawie organizacji KOP, s. 34.; J. Prochwicz, *Formacje...*, op. cit., s. 12.

⁷ H. Dominiczak, *Wojska Ochrony Pogranicza w latach 1945-1948*, Warszawa 1971, s. 65.

⁸ Centralne Archiwum Wojskowe (CAW), III-1-62, s. 475. Rozkaz organizacyjny nr 0245/Org., 13 IX 1945. J. Ławski, Cz. Żmuda, *Wojska Ochrony Pogranicza w latach 1945-1946*, „Wojskowy Przegląd Historyczny” (WPH) 1966, nr 4, s. 25. H. Dominiczak, *Zarys historii Wojsk Ochrony Pogranicza 1945-1985*, Warszawa 1985, s. 43.

skowym oraz w ograniczonym zakresie z chwilą sformowania Departamentowi WOP⁹.

Proces formowania Wojsk Ochrony Pogranicza rozpoczął I wiceminister obrony narodowej gen. dyw. Wsiewołod Strażewski, który do 1 października 1945 r. miał sformować podporządkowany I wiceministrowi obrony narodowej¹⁰ organ dowodzenia formacji – Departament Wojsk Ochrony Pogranicza¹¹. Pośredni organ dowodzenia – Wydziały Służby Pogranicznej¹² (zwanymi później Wydziałami WOP), między Departamentem WOP a oddziałami ochrony pogranicza umiejscowionych przy dowództwach nadgranicznych okręgów wojskowych (OW)¹³, miały sformować okręgi do dnia 1 października 1945 r. W procesie formowania nadgraniczne okręgi wojskowe miały łącznie sformować sześć wydziałów służby pogranicza, jedenaście oddziałów ochrony pogranicza i siedemnaście samodzielnych kompanii łączności¹⁴.

---

⁹ CAW, III-1-62, s. 475. Rozkaz organizacyjny nr 0245/Org., 13 IX 1945, pkt. 3. Szef Departamentu WOP zgodnie z treścią wydanego rozkazu miał sformować Zakład Trezury Psów WOP.

¹⁰ 30.10.1945 r. w związku z przemianowaniem I Wiceministerstwa Obrony Narodowej na II Wiceministerstwo, Departament WOP podporządkowano II wiceministrowi obrony narodowej.

¹¹ CAW, III-1-62, s. 475, pkt. 1. Departament WOP sformowany na podstawie etatu nr 8/3 miał liczyć 53 osoby, w tym 48 osób wojskowych i 5 osób cywilnych.

¹² K. Frontczak, *Siłły Zbrojne Polski Ludowej. Przejęcie na stopę pokojową 1945-1947*, Warszawa 1974, s. 238. Etat wydziałów służby pogranicznej uzależniony był od liczby jednostek WOP tworzonych w danym okręgu wojskowym i wynosił 12-31 etatów wojskowych oraz 1-4 etatów pracowników cywilnych.

¹³ CAW, IV.501.1/A.143, Rozkaz organizacyjny Naczelnego Dowódcy WP 0208/Org., 22.08.1945 r. W wyniku dokonanego na podstawie wydanego rozkazu podziału terytorium kraju na okręgi wojskowe, okręgami nadgranicznymi stały się następujące okręgi: Warszawski, Krakowski, Lubelski, Śląski, Morski, Poznański. Z dn. 15.11.1945 r. na podstawie rozkazu organizacyjnego ND WP 0309/Org. z dn. 05.11.1945 r. okręgi wojskowe zamiast nazw otrzymały numerację rzymską – D.O.W. Warszawski – D.O.W. nr I; D.O.W. Pomorski – D.O.W. nr II; D.O.W. Poznań – D.O.W. nr III; D.O.W. Śląsk – D.O.W. nr IV; D.O.W. Kraków – D.O.W. nr V; D.O.W. Łódź – D.O.W. nr VI; D.O.W. Lublin – D.O.W. nr VII.

¹⁴ Poszczególne oddziały ochrony pogranicza różniły się pod względem liczby komend odcinków i strażnic: dwa oddziały ochrony pogranicza (nr 4. i 9.) formowane na podstawie etatu nr 8/8-A miały liczyć 2934 oficerów, podoficerów i szeregowców każdy, pięć oddziałów ochrony pogranicza (nr 1., 2., 3., 10. i 11.) formowanych na podstawie etatu nr 8/8-B miało liczyć 2507 oficerów, podoficerów i szeregowców każdy, a cztery

Rozkaz powołujący WOP pomijał kwestię organizacji ośrodka szkoleń kadry nowej formacji, jak i pododdziałów kontroli ruchu granicznego. Brak rozwiązań organizacyjnych zwłaszcza w kwestii pododdziałów kontroli ruchu granicznego powodował, iż nie było podstaw do organizacji przejściowych punktów kontrolnych (PPK).

Lukę tę usunął na wniosek Departamentu WOP rozkaz organizacyjny naczelnego dowódcy WP nr 0304/Org. z dnia 28 października 1945 r.¹⁵, nakazujący do 15 października 1945 r. „celem strzeżenia i kontrolowania wszelkiego rodzaju przejść granicznych” uzupełnić obsadę sekcji porozumiewawczych konfliktów granicznych i kontroli punktów przejściowych Departamentu WOP i wydziałów WOP¹⁶ oraz sformować 51 przejściowych punktów kontrolnych (PPK)¹⁷, w tym 27 drogowych, 19 kolejowych, 4 morskie i 1 lotnicze. Wydany rozkaz obarczał zadaniem sformowania PPK oddziały ochrony pogranicza oraz Wydział WOP Warszawskiego OW¹⁸, co przy występujących trudnościach organizacyjnych

---

oddziały ochrony pogranicza (nr 5., 6., 7. i 8.) formowane na podstawie etatu nr 8/8-C miały liczyć 1856 oficerów, podoficerów i szeregowych każdy. Ponadto w składzie każdego z oddziałów ochrony pogranicza zgodnie z etatem znajdowało się 23 pracowników cywilnych.; we wszystkich oddziałach ochrony pogranicza łącznie miały powstać 53 komendy odcinków oraz 249 strażnic.

¹⁵ CAW, spis 1545/73, t. 8, k. 127, Rozkaz organizacyjny naczelnego dowódcy WP nr 0304/Org., 28.10.1945 r.; ASGran., 217.2. Rozkaz organizacyjny naczelnego dowódcy WP nr 0304/Org., 28.10.1945.

¹⁶ CAW, spis 1545/73, t. 8, k. 127, Rozkaz organizacyjny naczelnego dowódcy WP nr 0304/Org., 28.10.1945 r. Uzupełnienia do etatów nr 8/3 – 8/6.

¹⁷ Ibidem. Etaty PPK nr 8/10-8/12. Przejściowe Punkty Kontrolne (PPK) ze względu na przewidywane nasilenie ruchu granicznego podzielono na trzy kategorie, które zgodnie z zatwierdzonymi etatami różniły się wielkością składu osobowego: PPK kat. I – według etatu 8/10 liczył 36 ludzi, w tym 3 pracowników cywilnych; PPK kat. II – według etatu 8/11 liczył 19 ludzi, w tym 2 pracowników wojskowych; PPK kat. III – według etatu 8/12 liczył 11 ludzi, w tym 1 pracownik cywilny. Z ogólnej liczby 51 PPK, na granicy zachodniej miało powstać 11 PPK; na granicy południowej 21 PPK; na granicy wschodniej 12 PPK; na granicy północnej 6 PPK; w centrum kraju – Warszawa – 1 PPK. ASGran., Zespół WOP, 217.32. Wykaz Przejściowych Punktów Kontrolnych na granicach Rzeczypospolitej Polskiej.

¹⁸ Oddziały ochrony pogranicza nr 1., 6. i 11. – formowały po 5 PPK; oddziały ochrony pogranicza nr 2., 3. i 8. – formowały po 4 PPK; oddziały ochrony pogranicza nr 4., 5. i 7. – formowały po 3 PPK; oddział ochrony pogranicza nr 9. – formował 6 PPK; oddział ochrony pogranicza nr 10. – formował 8 PPK.; Wydział WOP przy dowództwie Warszawskiego OW formował PPK lotnicze – Warszawa Okęcie.

spowodowanych m.in. brakiem kadr uniemożliwiło ich sformowanie w przewidzianym terminie przez Wydział WOP Warszawskiego OW i oddziały ochrony pogranicza za wyjątkiem oddziałów nr 1., 10. i 11., które były formowane przez DOW Śląsk¹⁹. W związku z powyższym PPK formowane przez Wydział WOP Warszawskiego OW i pozostałe oddziały ochrony pogranicza powstały w terminie późniejszym i jak wynika z informacji przesłanej do MBP przez szefa Departamentu WOP w dniu 9 października 1945 r. miały podjąć działalność z dniem 15 października 1945 r.²⁰

Rozkaz o organizacji WOP wstępnie ustalał także miejsca postoju sztabów oddziałów ochrony pogranicza z zaznaczeniem, że w przypadku niespełniania warunków dotyczących rozmieszczenia oddziałów można miejsce to zmienić²¹. Wydane rozkazy (0245/Org. i 0304/Org.) oraz opracowane na ich podstawie etaty, ostatecznie ustaliły stan etatowy Wojsk Ochrony Pogranicza na 28 475 żołnierzy, w tym 4056 oficerów, 6607 podoficerów i 17812 szeregowych²².

---

¹⁹ Sformowane PPK przez oddziały ochrony pogranicza nr 1., 10. i 11. z dn. 15.11.1945 przystąpiły do pełnienia swych obowiązków.

²⁰ ASGran., 217.32, Wykaz Przejściowych Punktów Kontrolnych na granicach Rzeczypospolitej Polskiej.

²¹ W tym względzie wydany rozkaz nakazywał dowódcom OW i oddziałów ochrony pogranicza, by w przypadku wystąpienia potrzeby zmiany ustalonej w rozkazie m.p. sztabu przedstawili swoje propozycje dotyczące zmian dyslokacji oraz do 20 IX 1945 ustalili dyslokację komend odcinków i strażnic. Spośród 11 oddziałów ochrony pogranicza tylko dwa – 8. i 9. utrzymały w 1945 r. miejsca dyslokacji swych dowództw. Pozostałe oddziały ochrony pogranicza przeniosły miejsca dyslokacji swych dowództw bądź też już w chwili ich formowania przeniosły się do innych miejscowości.

²² ASGran., 217.2, Sprawozdanie Departamentu WOP za okres od 01.01.1946 do 28.02.1946; H. Dominiczak, *Wojska Ochrony Pogranicza...*, op. cit., s. 68, tab. 6 podaje, że rozkaz nr 0245/Org. z 13.09.1945 r. ustalał stan etatowy WOP na 28455 żołnierzy, w tym 4055 oficerów. Podane dane przez H. Dominiczaka wprowadzają w błąd, co do treści rozkazu nr 0245/Org. z dn. 13.09.1945 ze względu na pominięcie organizacji pionu kontroli ruchu granicznego. W związku, z czym stan etatowy był niższy od podanego przez H. Dominiczaka. Podany przez autora pracy stan etatowy WOP jest wynikiem zsumowania etatów przewidzianych rozkazem nr 0245/Org. z 13.09.1945 r. i rozkazem nr 0304/Org. z dn. 28.10.1945 r.; trzeba w tym miejscu podkreślić, iż wskutek zastosowania przez autorów dotychczasowych opracowań dotyczących WOP łączenia stanów etatowych wynikających z wydanych rozkazów dotyczących formowania WOP (0245/Org. i 0304/Org.) i potraktowania ich jako danych występujących w rozkazie 0245/Org., jak też pominięcia w podliczeniach stanów etatowych samo-

Tabela nr 1. Jednostki i pododdziały graniczne WOP przewidziane rozkazem organizacyjnym 0245/Org. do organizacji w 1945 r.

Lp.	Okręg Wojskowy formujący jednostki WOP	Numer Oddziału WOP	Miejsce postoju dowództwa oddziału WOP	Ilość pododdziałów granicznych	
				Komend Odcinków WOP	Strażnic WOP
1.	Warszawski	5	Węgorzewo	4	16
		6	Skółka *	4	16
2.	Pomorski	3	Stargard	5	25
		4	Gdańsk	6	30
3.	Poznański	2	Rypin **	5	25
4.	Śląsk	1	Żagań	5	25
		10	Koźle	5	25
		11	Bolkowice ***	5	25
5.	Kraków	8	Przemyśl	4	16
		9	Nowy Sącz	6	30
6.	Lublin	7	Włodawa	4	16
Razem		11		53	249

- * Błąd w nazwie miejscowości – prawidłowa nazwa Sokółka
- ** Obowiązująca wówczas nazwa miejscowości – obecnie Rzepin
- *** Obowiązująca wówczas nazwa miejscowości – obecnie Bolków

Źródło: CAW, III-1-62, s. 475, Rozkaz Organizacyjny nr 0245/Org., 13.09.1945.

dzielnych kompanii łączności nastąpiły rozbieżności odnoszące się do stanu etatowego powstałej formacji. Ponadto łączenia stanów etatowych wynikających z wydanych rozkazów dot. formowania WOP (0245/Org. i 0304/Org.) wprowadza w błąd co do treści rozkazu powołującego WOP (0245/Org.); takie łączenie, które dodatkowo dezinformuje w kwestii treści rozkazu 0245/Org. zastosował H. Dominiczak, *Wojska Ochrony Pogranicza...*, op. cit., s. 71 oraz J. Ławski w *Ochrona granic Polski Ludowej 1945-1948*, Warszawa 1974, s. 208. W wyniku czego H. Dominiczak podaje [w:] *Wojska Ochrony Pogranicza...*, op. cit., s. 71 – stan etatowy wynoszący 25 827 żołnierzy; [w:] *Zarys historii Wojsk...*, op. cit., s. 48 – stan etatowy wynoszący 25 827 żołnierzy, natomiast na s. 68, tab. 6 podaje – stan etatowy wynoszący 28455 żołnierzy.

Zgodnie z wydanym rozkazem o formowaniu Wojsk Ochrony Pogranicza nr 0245/Org. uzupełnionym rozkazem 0304/Org. planowane zamierzenia organizacyjne miały być zrealizowane w trzech etapach:

- I etap (do 1 października 1945)²³ – organizacja Departamentu WOP²⁴.
- II etap (do 1 listopada 1945 r.) – sformowanie Wydziałów Służby Pogranicznej, oddziałów ochrony pogranicza, samodzielnych kompanii łączności oraz rozpoczęcie przez sformowane oddziały ochrony pogranicza pełnienie służby na wyznaczonych odcinkach granicy państwa.
- III etap (do 15 listopada 1945 r.) – sformowanie przejściowych punktów kontrolnych (PPK).

Jak wynika z przedstawionych założeń zasadnicze przedsięwzięcia organizacyjne miały być zrealizowane w ciągu niespełna dwóch miesięcy, co wobec konieczności przyjęcia w tym czasie blisko 30 tysięcy żołnierzy, zorganizowanie dla nich odpowiednich warunków zakwaterowania w terenie, utworzenie sprawnych struktur dowodzenia oraz przejęcie odcinków granicznych od jednostek taktycznych WP w celu ich ochrony było zamierzeniem nad wyraz ambitnym jednakże nierealnym, co zresztą zostało wkrótce dostrzeżone przez MON.

Prace związane z realizacją rozkazu o formowaniu Wojsk Ochrony Pogranicza rozpoczęło 27 września 1945 r. I Wiceministerstwo Obrony Narodowej, które we Włochach k/Warszawy formowało organ dowodzenia formacji – Departamentu WOP według etatu nr 8/3²⁵. W tym dniu obowiązki szefa Departamentu WOP, jako pełniący obowiązki (po) objął

---

²³ J. Ławski [w] *Ochrona granic...*, op. cit., s. 91 podaje, że termin sformowania Departamentu WOP wyznaczony został na 01.10.1945 r. Powyższa informacja nie jest zgodna z treścią rozkazu organizacyjnego o powołaniu WOP nr 0245/Org., 13.09.1945.

²⁴ Szef Departamentu rozkazem organizacyjnym nr 0245/Org. z dn. 13.09.1945 r., pkt. 3. otrzymał zadanie sformowania Zakładu Tresury Psów Wojsk Ochrony Pogranicza (ZTPS WOP), jednak bez podania konkretnego terminu. Nie jest więc zgodny z powyższym wysuwany stąd wniosek, że termin sformowania ZTPS WOP był analogiczny jak Departamentu WOP. Stąd błędne jest umieszczenie przez J. Ławskiego [w:] *Ochrona granic...*, op. cit., s. 123 – ZTPS WOP w strukturze organizacyjnej Departamentu WOP. Powstała struktura organizacyjna Departamentu WOP zgodnie z rozkazem organizacyjnym nr 0245/Org. z dn. 13.09.1945 r. nie zawierała ZTPS WOP.

²⁵ Według etatu 8/3 – Departament WOP miał liczyć 53 ludzi, w tym 5 pracowników cywilnych.

płk G. Czerwiński²⁶. W dniu rozpoczęcia formowania Departamentu WOP przybyli do niego pierwsi oficerowie, którzy objęli stanowiska przewidziane strukturą wewnętrzną²⁷. W następnych dniach do miejsca formowania Departamentu WOP przybywali inni oficerowie, wśród których znajdowali się oficerowie pełniący służbę w formacjach granicznych II Rzeczypospolitej²⁸.

W październiku 1945 r. przy Departamencie WOP – został utworzony organ kontrwywiadu wojskowego w postaci Oddziału Informacji WOP, który nie wchodził jednak w skład struktur WOP i był wyłączony z podległości Szefowi Departamentu WOP. Powstały Oddział Informacji organizacyjnie umiejscowiony był w strukturach Głównego Zarządu Informacji Wojska Polskiego²⁹. Kadra Oddziału Informacji WOP – jak można stwierdzić na podstawie nielicznej zachowanej dokumentacji – w części składał się z osób przybyłych z szeregów Armii Czerwonej nie

---

²⁶ ASGran., 217.40, Rozkaz dzienny nr 1 Departamentu WOP Rzeczypospolitej Polskiej z dn. 27.09.1945 r.; Obowiązki szefa Departamentu WOP płk G. Czerwiński objął na podstawie rozkazu naczelnego dowódcy WP nr 853 z dn. 20.09.1945, jako pełniący obowiązki (p.o).

²⁷ Ibidem, 217.4, Rozkaz dzienny nr 2 Departamentu WOP Rzeczypospolitej Polskiej z dn. 27.09.1945 r. W tym dniu przybyło do organizowanego Departamentu 4 oficerów. Byli to: mjr Stanisław Macur, który został wyznaczony na p.o. Szefa Wydziału Wyszkożenia Bojowego, kpt. Tadeusz Drągowski, który został wyznaczony na p.o. Pomocnika szefa Wyszkożenia Bojowego, por. Aleksander Oberhard, który objął stanowisko adiutanta Szefa Departamentu i ppor. Jan Bernaś, który został wyznaczony na p.o. Pomocnika Szefa Wydziału Ewidencyjno-Personalnego.

²⁸ Ibidem, Rozkazy dzienne Departamentu WOP nr 3, 5, 6, 7, 10, 11 i 12 wydane w okresie 28.09.-12.10.1945. Jak stwierdzają powyższe rozkazy dzienne na uzupełnienie stanu etatowego Departamentu przybyli m.in. oficerowie Straży Granicznej [JP] – mjr Teodor Boczek, płk Julian Janowski, mjr Marian Jurkowski, płk Wiktor Zarucki, ppłk dypl. Ludwik Zych oraz oficerowie Korpusu Ochrony Pogranicza [JP] – mjr Włodzimierz Karpński i kpt. Tadeusz Mnich.

²⁹ CAW, 1544.73.163, Etat Głównego Zarządu Informacji Wojska Polskiego nr 8/15 z dn. 12.09.1945 r.; powstały Oddział Informacji posiadał etat 26-36 ludzi; zob. W. Tkaczew, *Powstanie i działalność organów informacji Wojska Polskiego w latach 1943-1948. Kontrwywiad wojskowy*, Warszawa 1994, s. 66.

będących narodowości polskiej³⁰. Także w oddziałach ochrony pogranicza w październiku 1945 r. powstały oddziały informacji³¹.

Struktura organizacyjna Departamentu WOP, nie posiadająca sztabu, służb kwatermistrzowskich oraz organu polityczno-wychowawczego wskazuje, że nie stanowił on sensu stricto organu dowodzenia, mimo że formalnie stał na czele Wojsk Ochrony Pogranicza i to pomimo szerokiego zakresu kompetencji Departamentu WOP określonych w instrukcji *O zakresie pracy Departamentu WOP*³².

W praktyce bowiem kompetencje te ograniczały się do kierowania działalnością rozpoznawczą, operacyjno-liniową i szkoleniem specjalistycznym. W pozostałych dziedzinach działalności służbowej, w tym kadrowej, polityczno-wychowawczej, dowodziły sztaby i odpowiednie ogniwa organizacyjne nadgranicznych okręgów wojskowych. Rozwiązanie takie doprowadziło do powstania dwutorowego dowodzenia, niesprzyjającego szybkiemu organizowaniu poszczególnych jednostek WOP oraz ograniczyło wpływ departamentu na procesy organizacyjne w podległych sztabach i jednostkach.

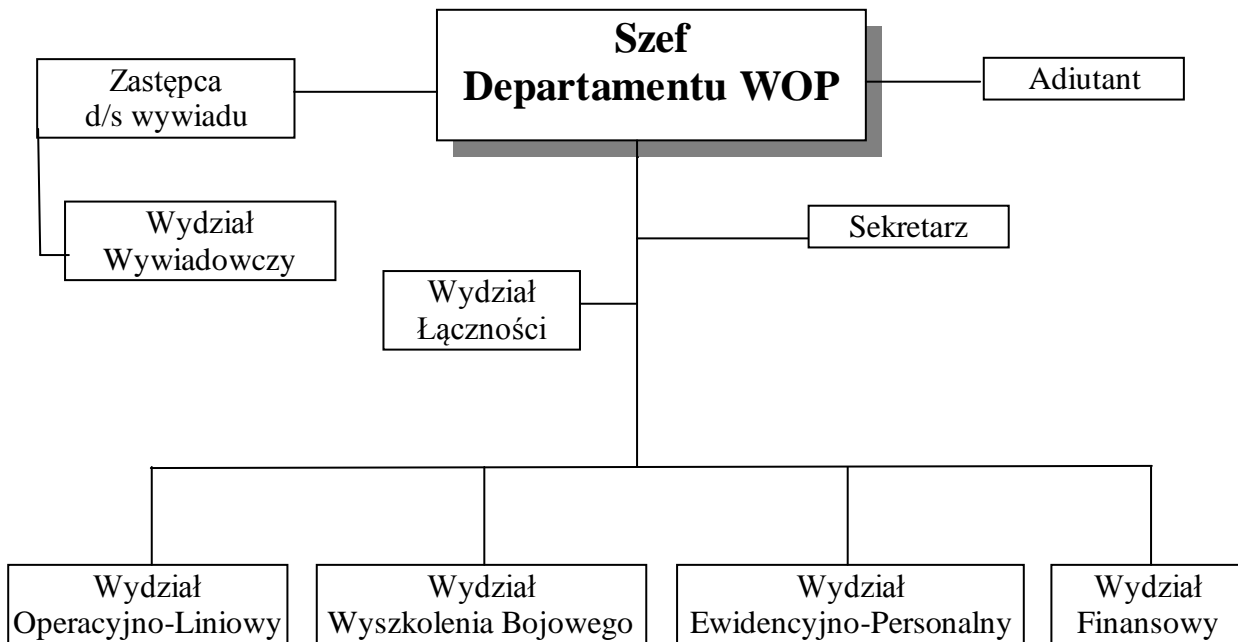
---

³⁰ ASGran., 217.4, Rozkaz dzienny nr 15 Departamentu WOP z dn. 17.10.1945 r. Do organizowanego oddziału przybyli wówczas: kpt. Siergiej Rogow, chor. Kławdij Fratow i st. sierż. Zenaida Czunkmasowa.

³¹ W. Tkaczew, *Powstanie i działalność organów informacji ...*, op. cit., s. 64.

³² CAW, prot. 465, t. 239, s. 1033. W myśl instrukcji *O zakresie pracy Departamentu WOP* do jego zadań należało m.in. „1) organizowanie i kierowanie pracą wywiadowczą, zarówno na własnym terytorium, jak również na terytorium państw sąsiednich z wyjątkiem ZSRR; 2) organizowanie i kierowanie walką ze szpiegostwem i dywersją; 4) organizowanie i kierowanie pracą wywiadowczo-śledczą; 5) organizowanie służby ochrony granic, kierowanie nią i kontrolowanie jej wykonania; 6) organizowanie i zabezpieczenie wykonania zarządzeń i postanowień rządu w strefie nadgranicznej; 7) organizowanie i kierowanie walką z wykroczeniami i przestępstwami w strefie nadgranicznej; 8) organizowanie i prowadzenie walki z przemytnictwem; 10) organizowanie i kierowanie wyszkoleniem kadry w zakresie służby granicznej; 12) kierowanie i kontrolowanie ruchu granicznego; 13) rozstrzyganie i załatwianie zatargów i konfliktów granicznych”.

Schemat nr 1. Struktura organizacyjna Departamentu WOP według etatu 8/3 we wrześniu 1945 r.

Źródło: ASGran., 217.40, Etat Departamentu Wojsk Ochrony Pogranicza nr 8/3.

Równolegle organizowano w okręgach wojskowych według etatów 8/4-6 Wydziały Służby Pogranicznej (zwane później Wydziałami WOP)³³, które stanowiły pośrednie ogniwo dowodzenia pomiędzy Departamentem WOP a oddziałami ochrony pogranicza we wszystkich sprawach związanych z ochroną granicy na terenie danego okręgu wojskowego. Na ich czele stanęli doświadczeni oficerowie w służbie granicznej II Rzeczypospolitej (5) i ZSRR (1)³⁴, którzy podlegali bezpośrednio dowódcom okręgów wojskowych³⁵, a w sprawach związanych z ochroną granicy państwowej, pracą zwiadowczą i szkoleniem – szefowi Departamentu WOP. Tak więc także i na tym szczeblu organizacyjnym wprowadzono podwójną podległość, będącą przyczyną komplikacji i utrudnień w sprawnym kierowaniu oddziałami ochrony pogranicza. Wydziały WOP stanowiły ogniwo dowodzenia, przez które przekazywano wszelkie sprawy związane z ochroną granicy na terenie danego okręgu wojskowego. Do obowiązków wydziału należało kierowanie całokształtem pracy służb granicznych, organizowanie współdziałania z terenowymi organami administracji pań-

---

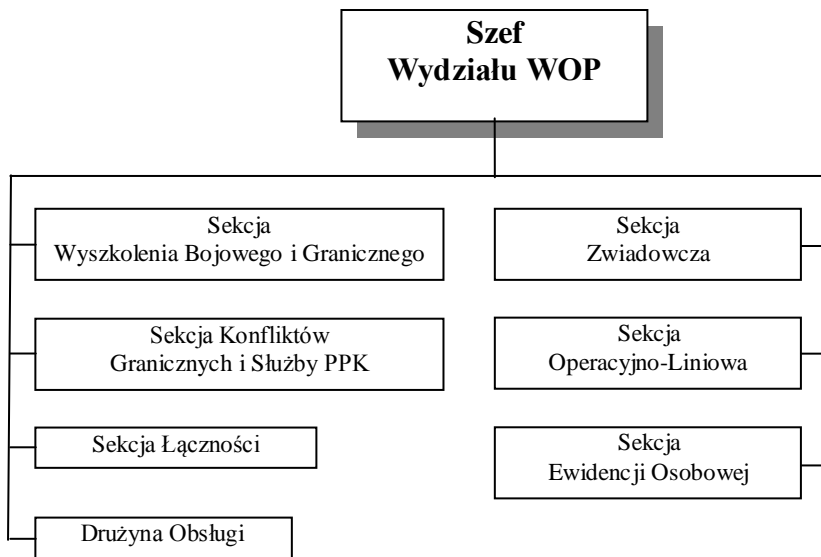
³³ Skład etatowy wydziału służby pogranicznej zależał od nadanej mu kategorii, ta zaś zależała od długości ochranianego odcinka granicy i liczby oddziałów ochrony pogranicza w danym okręgu wojskowym. I tak wydziały WOP: Warszawskiego OW, Krakowskiego OW i Pomorskiego OW otrzymały kat. II, dla której zgodnie z etatem 8/5 przewidziano stan 29 ludzi, w tym 3 pracowników cywilnych; Lubelskiego OW i Poznańskiego OW otrzymały kat. III, dla której zgodnie z etatem 8/6 przewidziano stan 13 ludzi, w tym 1 pracownika cywilnego; Śląskiego OW otrzymał kat. I, dla której zgodnie z etatem 8/4 przewidziano stan 35 ludzi, w tym 4 pracowników cywilnych.; podane w pracy H. Dominiczaka, *Zarys historii...*, op. cit., s. 45 i *Granice państwa i ich ochrona na przestrzeni dziejów*, Warszawa 1997, s. 339 dane dotyczące składu etatowego wydziałów WOP w części nie są zgodne ze źródłami archiwalnymi.

³⁴ Z Straży Granicznej II Rzeczypospolitej wywodzili się szefowie Wydziałów WOP przy okręgach wojskowych; Warszawskiego – ppłk Kazimierz Gut, Pomorskiego – ppłk Karol Bacz, Krakowskiego – płk Wacław Spilczyński, Lubelskiego – płk Emil Czapliński. Z Korpusu Ochrony Pogranicza wywodził się szef Wydziału WOP Poznańskiego OW – mjr Lucjan Kępiński. Z wojsk pogranicznych NKWD ZSRR wywodził się szef Wydziału WOP Śląskiego OW – ppłk Mikołaj Grajworoński. Łącznie na kierowniczych stanowiskach w Departamencie WOP, Wydziałach WOP i oddziałach ochrony pogranicza znalazło się 49 oficerów wywodzących się z przedwojennych formacji granicznych.

³⁵ ASGran., 1542.77, Instrukcja o organizacji i zakresie działania okręgów wojskowych z dn. 15.12.1945.

stwowej, szkoleniem bojowym i granicznym oraz pracą PPK, nadzór nad wykonywaniem zarządzeń władz dotyczących zabezpieczenia strefy nadgranicznej oraz interweniowanie w sprawach kadrowych i zaopatrzenia³⁶.

Schemat nr 2. Struktura organizacyjna Wydziału WOP w październiku 1945 r.

Źródło: ASGran., 217.40, Etat Departamentu WOP nr 8/3.

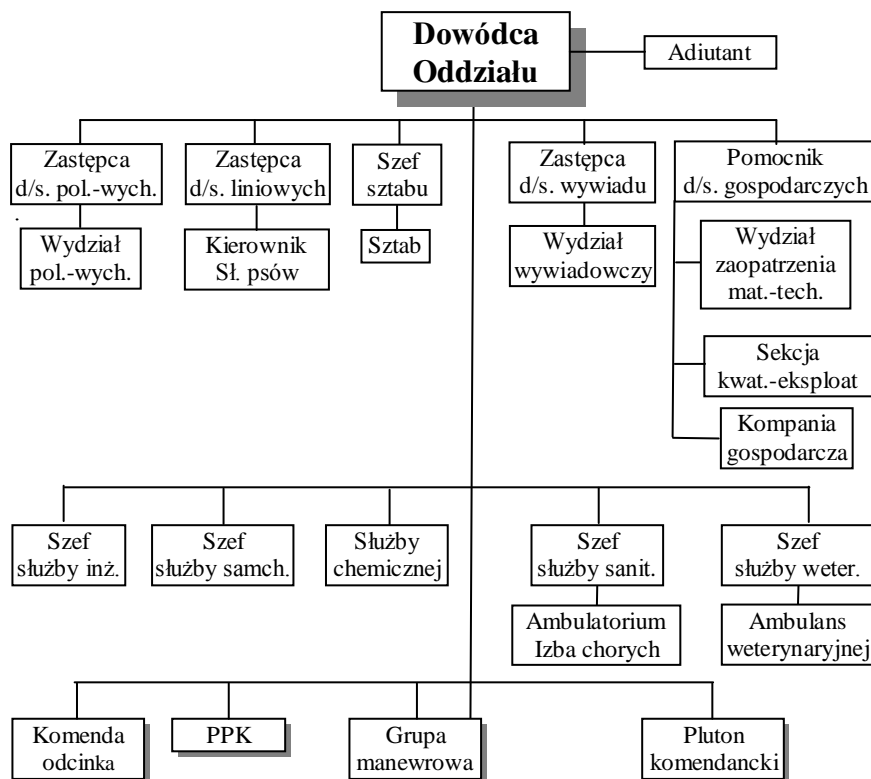
Organizację wewnętrzną Wydziałów WOP określała wydana przez p.o. Szefa Departamentu WOP płk. G. Czerwińskiego 20 października 1945 r. *Tymczasowa instrukcja dla wydziałów WOP przy dowództwach*

³⁶ J. Ławski, *Ochrona...*, op. cit., s. 97-98.; H. Dominiczak, Powstanie i rozwój organizacyjnej Wojsk Ochrony Pogranicza w latach 1945-1983, [w:] *Studia z dziejów organów resortu Spraw Wewnętrznych*, z. 5, Warszawa 1984, s. 18-19.; Wydziałom WOP podlegały bezpośrednio oddziały ochrony pogranicza utworzone w okręgach wojskowych w zakresie służb specjalistycznych. Pod względem gospodarczo-zaopatrzeniowym, medyczo-sanitarnym i polityczno-wychowawczym, oddziały ochrony pogranicza podlegały bezpośrednio odpowiednim komórkom dowództwa okręgu.

okręgów wojskowych³⁷. Powstające oddziały WOP zgodnie z przyjętą strukturą organizacyjną formacji były identyczne pod względem struktury organizacyjnej i etatu.

Schemat nr 3. Struktura organizacyjna oddziału ochrony pogranicza w 1945 r.

* Zmienna liczba komend odcinków

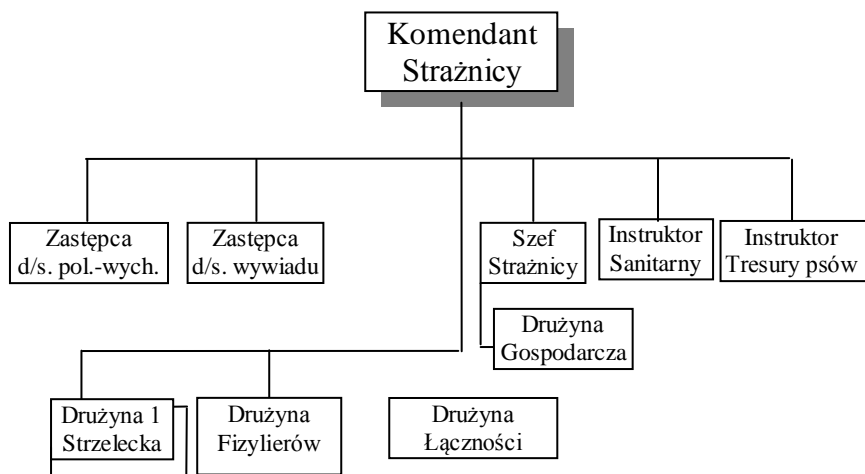
** Zmienna liczba przejściowych punktów kontrolnych

Źródło: CAW, Sztab Generalny-Zarząd VI, 322, Etat nr 8/8.

³⁷ ASGran., 217.40, Tymczasowa instrukcja dla wydziałów WOP przy okręgach wojskowych z dn. 20.10.1945.

Na tę schematyczną strukturę złożyło się przede wszystkim oparcie organizacji na wysoce schematycznym modelu radzieckich wojsk pogranicznych NKWD, brak wszechstronnego rozpoznania odcinków granicy państwa przydzielonych poszczególnym oddziałom, jak i bardzo krótki okres ich organizacji, który uniemożliwiał dokonanie korekt systemu organizacyjnego. Podstawowym i najmniejszym zarazem pododdziałem oddziałów ochrony pogranicza były strażnice, o jednolitym stanie etatowym liczącym 56 żołnierzy, w tym 3 oficerów, 11 podoficerów i 42 szeregowców. Strażnice, w odróżnieniu od przejściowych punktów kontrolnych, bezpośrednio podporządkowanych operacyjnie dowódcom oddziałów ochrony pogranicza, podlegały komendantom odcinków.

Schemat nr 4. Struktura organizacyjna strażnicy WOP w 1945 r.

Stan osobowy

Oficerów – 3
 Podoficerów – 11
 Szeregowców – 42

Uzbrojenie

Pistolety – 3
 Pistolety maszynowe – 25
 Ręczne karabiny maszynowe – 2
 Karabiny wyborowe – 2
 Karabiny – 23
 Szable – 7

Konie

Wierzchowe – 11
 Taborowe – 2

Źródło: CAW, III-101-16, Etat strażnic WOP w r. 1945.

Na dowódców organizowanych oddziałów ochrony pogranicza (11) wyznaczono przede wszystkim oficerów wywodzących się z szeregow Armii Czerwonej (8), z których (3) było doświadczonymi oficerami wojsk pogranicznych NKWD, pozostali oficerowie (3) wyznaczeni na dowódców oddziałów wywodzili się z armii II Rzeczypospolitej, w tym jeden z KOP³⁸.

Przyjęta koncepcja przekazania ochrony granicy państwowej 11 oddziałom ochrony pogranicza została uregulowana rozkazem organizacyjnym Departamentu WOP nr 1 z dnia 29 września 1945 r.³⁹, który określał linie rozgraniczenia oddziałów WOP oraz nakazywał szefom wydziałów WOP, by wspólnie z dowódcami oddziałów po dokładnym zaznajomieniu się z terenem ustalili linie rozgraniczenia między komendami odcinków i strażnicami, podając je do wiadomości Departamentu WOP wraz ze szkicem na kalce w skali 1:200000⁴⁰. Zgodnie z rozkazem każdy z oddziałów WOP otrzymał do ochrony odcinek graniczny długości

ok. 320 km, za wyjątkiem oddziału WOP nr 4. i 9., których odcinki graniczne liczyły ponad 400 km.

Tak więc średnio na każdą komendę odcinka przypadał odcinek granicy długości 66,7 km, a na strażnicę – 14,4 km⁴¹. Główny wysiłek w ochronie granicy państwa – jak wynika z rozmieszczenia oddziałów WOP – planowano skupić na zachodniej i południowo-zachodniej granicy, uznanej za najbardziej zagrożony odcinek. Do realizacji tego zadania przewidziano ponad połowę wszystkich sił. Najmniejsze nasycenie, liczące niewiele ponad 25% ogółu sił WOP, występować miało na liczącej 1289,70 kilometrów granicy z ZSRR.

Wydanie zasadniczych dokumentów normatywnych, określających założenia organizacyjno-strukturalne Wojsk Ochrony Pogranicza, zapoczątkowało okres ich organizacji. Zbiegł się on w czasie z realizacją ogólnego planu reorganizacji Wojska Polskiego i jego przejścia na etaty

---

³⁸ ASGran., 217.4, Rozkaz dzienny Departamentu WOP nr 13 z dn. 13.10.1945 r. Oficerem tym był mjr Lucjan Kępiński dowódca Oddziału WOP nr 2.

³⁹ Ibidem, 53.1, Rozkaz Organizacyjny Departamentu WOP nr 1 z dn. 29.09.1945 r. został podpisany przez I wiceministra obrony narodowej gen. dyw. W. Strażewskiego i szefa Departamentu WOP płk. G. Czerwińskiego.

⁴⁰ Termin wykonania tych czynności wydany rozkaz określał na dzień 30.10.1945.

⁴¹ H. Dominiczak, *Zarys historii...*, op. cit., s. 47.

okresu pokojowego. Przedsięwzięcia te ściśle się ze sobą zazębiały i wzajemnie uzupełniały. Organizacja Wojsk Ochrony Pogranicza zwalniała bowiem związki taktyczne z dotychczasowego obowiązku ochrony granicy zachodniej i południowej, umożliwiając im przeprowadzenie reorganizacji wynikającej z planów Naczelnego Dowództwa WP.

Zadanie organizacji jednostek WOP nałożone na dowództwa okręgów wojskowych w kwestii doboru kadr stosunkowo były mało precyzyjne, dopuszczające różnorodną ich interpretację. W związku z powyższym postanowienia rozkazu o organizacji WOP w części dotyczącej kierowania podoficerów i szeregowców zostały uzupełnione 25 września 1945 r. zarządzeniem wykonawczym Departamentu Poboru i Uzupełnień podpisanym przez I wiceministra obrony narodowej gen. dyw. W. Strażewskiego i szefa Departamentu Poboru i Uzupełnień gen. bryg. Bronisława Półturzyckiego⁴².

Zarządzenie to zobowiązywało wszystkich biorących udział w procesie organizacji WOP, aby do organizowanych jednostek skierowali określoną liczbę żołnierzy „*wyszkolonych i pewnych pod względem politycznym roczników: podoficerów 1921 i młodszych, szeregowców 1923 i młodszych*”⁴³. Żołnierzy tych miano wydzielić głównie ze stanów jednostek strzeleckich podlegających reorganizacji lub rozformowaniu, przy czym nie wolno było kierować do WOP całych oddziałów z rozformowywanych jednostek⁴⁴. W procesie formowania dowódcy OW do organizacji powstającej formacji granicznej mieli wykorzystać powstałe w wyniku trwającego procesu przechodzenia sił zbrojnych z etatów wojennych na etaty pokojowe ponadetatowe stany ludzkie jednostek wojskowych. Do powstającej formacji miano ponadto kierować kadry oficerskie wywodzące się z byłych formacji granicznych II Rzeczypospolitej⁴⁵.

Formowane Wojska Ochrony Pogranicza potrzebowały, zgodnie z opracowanymi etatami 28464 żołnierzy, w tym 4056 oficerów i 6607

---

⁴² ASGran., 217.2, Zarządzenie Departamentu Poboru i Uzupełnień nr OU-03984/II, 25.09.1945.; w związku z powyższym nie jest zasadny użyty w pracach H. Dominiczaka, *Zarys historii...*, op. cit., s. 49 i *Granice państwa...*, op. cit., s. 340 termin „rozkaz ministra obrony narodowej”.

⁴³ ASGran., 217.2, pkt. 1. Podkreślono, by do powstającej formacji granicznej kierować najwartościowszych podoficerów i szeregowych, nie starszych jak z rocznika 1924.

⁴⁴ Ibidem, pkt. 2.

⁴⁵ CAW, III-1-62, s. 407, Rozkaz specjalny nr 0751, 30.08.1945.

podoficerów⁴⁶. Nie mniejsze były potrzeby wynikające z etatowych należności środków transportu i uzbrojenia zgodnie, z którymi na wyposażeniu i uzbrojeniu Wojsk Ochrony Pogranicza znaleźć się miało: w grupie środków transportowych 5187 koni wierzchowych, 2187 koni taborowych, 288 samochodów osobowych, 629 samochodów ciężarowych, 167 samochodów specjalnych i 461 motocykli; w grupie uzbrojenia 33 ciężkie karabiny maszynowe, 542 ręczne karabiny maszynowe, 7572 pistolety maszynowe, 14785 karabinów i 3723 pistolety wojskowe systemu „TT”⁴⁷.

W pierwszych dniach października 1945 r. w oparciu o będący w organizacji Departament WOP oraz organizowane Wydziały WOP, dowództwa okręgów wojskowych przystąpiły do II etapu organizacji – organizacji oddziałów i pododdziałów granicznych, która miała być zakończona do 1 listopada 1945. Jednakże termin ten nie mógł być dotrzymany, bowiem organizacja jednostek WOP w tak krótkim terminie wymagała szybkiego wydzielenia zasobów kadrowych i materiałowych. Tym czasem, dowództwa okręgów wojskowych zajęte przeprowadzaną reorganizacją sił zbrojnych nie poświęcały organizacji jednostek WOP większej uwagi.

Stąd też proces formowania jednostek granicznych przebiegał powoli, wbrew przyjętym założeniom. Na przeszkodzie stanęło bowiem wiele trudności obiektywnych, począwszy od niedostatecznych możliwości zakwaterowania, umundurowania i transportowych okręgów wojskowych. Dodatkowe trudności wynikały z faktu, iż jednostki WOP organizowano niejednokrotnie w małych nadgranicznych miejscowościach, zniszczonych działaniami wojennymi i znacznie oddalonych od baz zaopatrzenia. Zajęcie odpowiednich budynków dla potrzeb organizowanych jednostek wiązało się często z koniecznością ich wyremontowania, a niekiedy potrzebą wykwaterowania i przesiedlenia zamieszkujących tam ludzi⁴⁸.

---

⁴⁶ G. Goryński w art. *Formowanie korpusu oficerskiego Wojsk Ochrony Pogranicza w latach 1945-1956*, Biuletyn CS SG „Problemy Ochrony Granic” nr 17/2001, s. 33 podaje, iż WOP „w chwili powstania potrzebowały: 4054 oficerów, 6600 podoficerów”. W świetle materiałów archiwalnych podane dane przez G. Goryńskiego są błędne.

⁴⁷ CAW, III-101-16, Powyższe dane uwzględniają wprowadzonym rozkazem 0304/Org. organizację przejściowych punktów kontrolnych.

⁴⁸ ASGran., 246.1, Sprawozdanie WOP za rok 1947.

Zasadniczą jednak przeszkodą w szybkiej i sprawnej organizacji jednostek WOP, był powolny napływ ludzi, a zwłaszcza oficerów. Najdotkliwiej problem ten występował w okręgach wojskowych – warszawskim, lubelskim, pomorskim i częściowo krakowskim. Dodatkową trudnością nierzadko występującą była także stosowana wbrew wydanemu rozkazowi 0245/Org. i zarządzeniu wykonawczym OU 03984/II praktyka przekazywania do jednostek WOP żołnierzy, którzy z punktu widzenia dowódców jednostek przekazujących stanowili grupę o ograniczonej przydatności w macierzystej jednostce, a więc starszych wiekiem, bez wykształcenia i analfabetów⁴⁹.

Występujące trudności w procesie formowania Wojsk Ochrony Pogranicza uniemożliwiały dotrzymanie założonych terminów ich organizacji. W tej sytuacji Naczelne Dowództwo WP rozkazem organizacyjnym nr 0272/Org. z dnia 3 października 1945 r. przesunęło datę zakończenia organizacji formacji na dzień 15 grudnia 1945 roku⁵⁰. W wydanym rozkazie poczyniono jednak dwa odstępstwa od ostatecznego terminu zakończenia organizacji formacji – pierwsze dotyczyło wyznaczenia na dzień 15 października ostatecznego terminu zorganizowania Departamentu WOP, natomiast drugie wyznaczało 1 listopada jako ostateczną datę sformowania Wydziałów WOP przy sztabach okręgów wojskowych oraz 1.,2.,3.,8.,9.,10. i 11. Oddziału WOP przeznaczonych do objęcia granic państwa na zachodzie i południu (utrzymano termin wyznaczony rozkazem 0245/Org.). Zgodnie z wydanym rozkazem w terminie do 15 grudnia 1945 r. miała być zakończona organizacja 4.,5.,6. i 7. Oddziału WOP mających objąć ochronę granic państwa na północy i wschodzie. W związku z czym granica północna i wschodnia miała być obsadzona w późniejszym terminie.

Dokonana zmiana terminu ostatecznego sformowania WOP oraz określenie priorytetów w zakresie organizacji jednostek WOP pozwoliła na skoncentrowanie prac nad organizacją oddziałów WOP mających obsadzić granicę zachodnią i południową. Niemniej w związku z niemożnością równoczesnego obsadzenia w organizowanych oddziałach WOP wszystkich stanowisk, przyjęto zasadę obsadzania w pierwszej

⁴⁹ CAW, III-127-6, s. 3. Sprawozdanie z przebiegu organizacji WOP.

⁵⁰ CAW, Sztab Główny, t. 299, s. 34, Rozkaz organizacyjny ND WP nr 0272/Org., 03.10.1945; ASGran., 217.5, Rozkaz organizacyjny ND WP nr 0272/Org., 03.10.1945.

kolejności etatów w sztabach oddziałów, komendach odcinków i grupach manewrowych.

Organizacja oddziałów WOP najsprawniej przebiegała w Śląskim OW, który formował trzy oddziały – nr 1., 10. i 11. Sprzyjało temu stanowisko dowódcy Śląskiego OW gen. broni Stanisława Popławskiego, który nakazał wydzielenie ze związków taktycznych i stanów nadetatowych jednostek okręgu odpowiedniej liczby ludzi i środków materiałowo-technicznych. W efekcie czego zakończenie przygotowawczej fazy prac organizacyjnych w tych oddziałach oraz czterech samodzielnych kompanii łączności nastąpiło w pierwszej dekadzie października 1945 roku⁵¹.

Organizacja Oddziału WOP nr 1. rozpoczęta została w pierwszych dniach października 1945 r. w Lubaniu⁵². Organizowany oddział otrzymał żołnierzy z 7., 10. i 11. DP oraz grupę podoficerów z 17. DP. Szybki postęp prac organizacyjnych, związany z napływem ludzi, sprzętu i uzbrojenia pozwolił na dotrzymanie wyznaczonych rozkazem terminów i przejście od pododdziałów 7., 10. i 11. DP w dniach 25-31 października 1945 r. odcinka granicy od m. Zasięki do m. Graniczne Budy i przystąpienie z dniem 1 listopada 1945 r. do pełnienia służby granicznej⁵³. Oddział przejął więc pod ochronę odcinek granicy zachodniej Zasięki – Porajów oraz część granicy południowo-zachodniej Markocice – Graniczne Budy⁵⁴.

---

⁵¹ CAW, prot. 326, t. 432, s. 74, Rozkaz dowódcy Śląskiego OW gen. broni S. Popławskiego nr 081, 10.10.1945.

⁵² Po zorganizowaniu oddziału; sztab oddziału wraz z pododdziałami zabezpieczającymi dowodzenie z dn. 25.10.1945 r. został przeniesiony do m. Szymbark (obecna nazwa Sulików). Jednakże ze względu na skrajne położenie Sulikowa w stosunku do pododdziałów oddziału oraz braku kompleksu koszarowego sztab 1. Oddziału WOP 24.05.1946 r. ponownie powrócił do Lubania do wyremontowanych koszar.

⁵³ ASGran., 306.15, Rozkaz dowódcy Śląskiego OW gen. broni S. Popławskiego nr 001/OP, 20.10.1945 r.; ASGran., Zespół WOP, 306.8., Rozkaz bojowy nr 001 dowódcy 1. Oddziału WOP z dn. 21.10.1945 r. nakazywał przejąć odcinki w dn. 29.-31.10.1945 i przystąpić do pełnienia służby granicznej z dn. 31.10.1945.

⁵⁴ Z tego odcinek granicy polsko-niemieckiej liczył 144 km a odcinek granicy polsko-czechosłowackiej 140 km.

Organizacja Oddziału WOP nr 10. rozpoczęta została także w październiku 1945 r. Miejscem organizacji oddziału stała się Pszczyna⁵⁵. Podstawą organizacji oddziału stały się przydzielone grupy żołnierzy z 2. i 13. DP oraz 4. Brygady Panczernej. Po zakończeniu organizacji oddział w dniach 28-31 października 1945 r. przejął od 13. DP odcinek granicy południowej od Paczkowa do Zwardonia⁵⁶ i z dniem 1 listopada 1945 r. przystąpił do pełnienia służby granicznej.

Podobnie jak w przypadku formowanych Oddziałów WOP nr 1. i 10., organizacja Oddziału WOP nr 11. rozpoczęła się w październiku 1945 r. Miejscem organizacji oddziału, do którego skierowano grupy żołnierzy 7. i 10. DP stało się Kłodzko. Zorganizowany oddział w dniach 28-31 października 1945 r. przejął od pododdziałów 10. i 13. DP odcinek granicy południowej Graniczne Budy – Paczków⁵⁷ przystępując w dniu 1 listopada 1945 r. do pełnienia służby granicznej.

Mniej sprawnie przebiegały prace w Poznańskim OW związane z organizacją Oddziału WOP nr 2., którego miejscem formowania był Poznań. Mimo że okręg ten formował tylko jeden oddział, to prace organizacyjne zapoczątkowane 4 października 1945 r. posuwały się bardzo powoli z powodu nieskierowania do jego organizacji wymaganej liczby żołnierzy, jak też braku zaopatrzenia materiałowo-technicznego. Kierowani do oddziału żołnierze z 4., 5. i 14. DP oraz Oficerskiej Szkoły Piechoty nr 3., przybywali ze znacznym opóźnieniem, po licznych interwencjach w dowództwie okręgu. Wielu żołnierzy kierowanych do organizowanego oddziału nie odpowiadało ustalonym kryterium w wydanych rozkazach i zarządzeniach. Prawie 60% z nich nie posiadało wykształcenia, a ok. 5% stanowili analfabeci i półanalfabeci⁵⁸.

Niemniej jednak pod koniec października organizacja oddziału dobiegła końca, aczkolwiek braki etatowe stanów osobowych sięgały 50%. Brak było także środków transportowych. Występujące braki kadrowe i środków transportowych stawiające pod znakiem zapytania możliwości

---

⁵⁵ Z chwilą zorganizowania oddziału, jego sztab został przeniesiony z dn. 25.10.1945 do Rybnika.

⁵⁶ ASGran., 217.61, Sprawozdanie roczne 10. Oddziału WOP za okres 27.10.-31.12.1945.

⁵⁷ Ibidem., Sprawozdanie roczne 11. Oddziału WOP za okres 27.10.-31.12.1945; ibidem, Rozkaz dowódcy Śląskiego OW nr 358/sz., 21.10.1945.

⁵⁸ ASGran., 217.7, Sprawozdanie 2. Oddziału WOP za okres 25.10.1945-25.01.1946.

oddziału do sprawnego objęcia nakazanego odcinka granicy państwa nie powstrzymały dowódcy Poznańskiego OW gen. broni Karola Świerczewskiego przed wydaniem rozkazu 31 października 1945 r., nakazującego oddziałowi opuścić Poznań 2 listopada 1945 r.

Zgodnie z wydanym rozkazem oddział miał osiągnąć docelowe miejsca postoju 7 listopada 1945 roku i przejąć wyznaczony odcinek granicy od jednostek 5. DP w dniu 15 listopada 1945 r.⁵⁹. Wykonując wydany rozkaz oddział mimo nieosiągnięcia w pełni gotowości do wykonywania zadań w ochronie granicy, przybył na odcinek granicy strzeżonej przez 5. DP i w dniu 12 listopada 1945 r. przejął od pododdziałów dywizji odcinek zachodniej granicy od m. Kostrzyn do m. Zasieki przystępując do pełnienia służby granicznej⁶⁰.

Występujące trudności organizacyjne przy formowaniu oddziału WOP nr 2. na terenie Poznańskiego OW były jednak nieporównywalnie mniejsze od występujących problemów na terenie Pomorskiego OW, który formował oddział WOP nr 3. Wystąpiły bowiem tam skumulowane problemy natury kadrowej i materiałowo-technicznej. Stąd też formowanie oddziału WOP nr 3 rozpoczęte 16 października 1945 r. w Szczecinie⁶¹, który miał ochraniać część granicy zachodniej i morskiej w oparciu głównie o zasoby stanu osobowego z 12. DP, 16. DP 1. Warszawskiej Dywizji Kawalerii i 5. zapasowego pułku piechoty⁶² już od samego początku przebiegało z oporami. Zwłaszcza że 12. DP, która miała zgodnie z wydanym rozkazem przekazać organizowanemu oddziałowi do dnia 11 listopada 1945 r. 2176 ludzi, w tym 76 oficerów i 500 podoficerów⁶³, nie wywiązała się z nałożonego na nią zadania.

---

⁵⁹ Ibidem, 327.17, Rozkaz operacyjny nr 12, 31.10.1945.

⁶⁰ Ibidem, 317.1, Rozkaz operacyjny dowódcy oddziału nr 4, 24.11.1945, Sztab oddziału, jako miejsce swego postoju miał wyznaczoną miejscowość Polska Wola k/Rzepina. Jednakże ze względów praktycznych okazało się, że wybór Polskiej Woli na miejsce postoju sztabu oddziału jest niefortunny. W związku z czym dowódca oddziału nakazał przeniesienie sztabu oddziału do Krosna Odrzańskiego.

⁶¹ Pierwotne miejsce dyslokacji dowództwa oddziału Stargard Szczeciński.

⁶² H. Kula, *Granica morska PRL 1945-1950*, Warszawa 1979, s. 78.; Dominiczak, *Zarys historii...*, op. cit., s. 53.

⁶³ H. Kula, *Granica morska ...*, op. cit., s. 78.

W wyniku czego 1 listopada 1945 r. oddział liczył zaledwie 139 ludzi, w tym 135 oficerów i 4 podoficerów⁶⁴. Dopiero w dniach 8-9 listopada 1945 r. z 12. DP przybyło 688 ludzi, w tym 20 podoficerów. Mimo takiego stanu rzeczy dowódca oddziału ppłk Sergiusz Czesnakow rozkazem organizacyjnym nr 1 z dnia 9 listopada 1945 r. nakazał zorganizowanie dwóch komend odcinków nr 11. i 12. oraz ich wyjście tego samego dnia na odcinek ochraniający przez 43. pp 12. DP Kostrzyn – Gryfino. Zorganizowane pospiesznie Komendy Odcinków WOP nr 11. i 12. wraz ze skompletowanymi załogami strażnic tego samego dnia wyszły ze Szczecina i 10 listopada 1945 r. przejęły ochronę granicy od 43. pp 12. DP.

Zasadnicze zakończenie prac nad organizacją oddziału i przejście przez niego formalnie ochranianego odcinka granicy od 12. DP nastąpiło 13 listopada 1945 r.⁶⁵, mimo że w chwili przejmowania granicy od 12. DP stan liczebny oddziału daleki był od stanu etatowego⁶⁶. Inną sprawą był fakt, iż rzeczywiste przejście całego dotychczas ochranianego przez 12. DP odcinka granicy nastąpiło dopiero w dniu 4 grudnia 1945 r., kiedy to 15. Komenda Odcinka WOP przejęła odcinek granicy od Kanału Piastowskiego po wyspę Wolin od 39. pp 12. DP⁶⁷. Datę tę należy przyjąć za zakończenie procesu obsadzania granicy zachodniej przez jednostki Wojsk Ochrony Pogranicza, aczkolwiek przejście portu szczecińskiego oraz odcinków nadbrzeżnych w jego rejonie nastąpiło dopiero we wrześniu 1947 r., z chwilą opuszczenia tego rejonu przez jednostki Armii Czerwonej⁶⁸.

⁶⁴ ASGran., 181.1, Meldunek sytuacyjny 3. Oddziału WOP, 12.11.1945.

⁶⁵ Ibidem, 182, 4, Biuletyn sprawozdawczy Wojsk Ochrony Pogranicza Rzeczypospolitej Polskiej za czas od 13.09. do 30.11.1945 r., s. 11.

⁶⁶ W dniu 13.11.1945 r. Oddział WOP nr 3. liczył, 1173 ludzi, w tym 192 oficerów i 32 podoficerów.; H. Dominiczak, *Zarys historii...*, op. cit., s. 53. Do stanu etatowego brakowało: 59, 5% oficerów, 95% podoficerów, 58, 7% szeregowców.

⁶⁷ CAW, prot. 10/52, t. 1975, s. 86.; H. Kula, *Granica morska...*, op. cit., s. 78; J. Poksiński, *Pomorski Okręg Wojskowy 1945-1949*, „WPH” 1983, nr 2-3, s. 389-390.

⁶⁸ Archiwum Państwowe w Szczecinie (APS), Szczeciński Urząd Morski (SUM), I. 113, s. 4-7, Porozumienie między Rządem Rzeczypospolitej Polskiej a Rządem Związku Socjalistycznych Republik Radzieckich o przekazaniu władzom polskim portu w Szczecinie, 17.09.1947; ASGran., 182.3. Protokół przekazania portu w Szczecinie.; *Źródła do dziejów Pomorza Zachodniego*, t. V, oprac. R. Techman, Szczecin 1992, s. 63-65.

Przejęcie wyznaczonego odcinka granicy, które nastąpiło ze znacznym opóźnieniem w stosunku do terminu wyznaczonego rozkazem, nie oznaczało końca procesu formowania oddziału. Według oceny Departamentu WOP, mimo że Pomorski OW organizował w pierwszej kolejności tylko ten jeden oddział, „*praca nad formowaniem szła tu najgorzej*”⁶⁹. Podjęte działania na rzecz poprawy stanu organizacji oddziału sprawiły, że do końca stycznia 1946 r. udało się uzupełnić oddział do stanu bliższemu etatowi – 83,3%. Nastąpiło to w wyniku skierowania w grudniu 1945 r. i styczniu 1946 r. do oddziału głównie z 12. DP i 1. Dywizji Rolno-Gospodarczej (DR-G) 825 ludzi, w tym 24 oficerów i 307 podoficerów⁷⁰.

Jednakże w marcu 1946 r. oficer Departamentu WOP – mjr Tadeusz Bożejko, nadzorujący przekazywanie obowiązków dowódcy oddziału przez ppłk. S. Czesnakowa, majorowi Aleksandrowi Bochanowi stwierdził, że „*organizacja oddziału nie została jeszcze faktycznie zakończona*”⁷¹.

Nie mniejsze problemy wystąpiły także w trakcie formowania oddziału nr 8. i 9. WOP przez Krakowski OW, które generalnie dotyczyły braku żołnierzy, podoficerów i oficerów oraz braków zaopatrzenia wszelkiego rodzaju. Mimo tych trudności dowódca Krakowskiego OW gen. bryg. Mikołaj Prus-Więckowski rozkazał 5 października 1945 r. rozpocząć formowanie Oddziału WOP nr 8. w Przemyślu⁷² na bazie stanów osobowych 9. DP i częściowo 8. DP⁷³. Zgodnie z wydanym rozkazem uzupełnieniem stanów osobowych formowanego oddziału miały być stany osobowe także rozformowywanej Szkoły Oficerskiej Piechoty nr 3 oraz stany osobowe 1. i 14. DP.

⁶⁹ CAW, prot. 10/52, t. 3824, s. 84.

⁷⁰ ASGran., 327.1, Biuletyn sprawozdawczo-informacyjny WOP; nadal jednak do stanu etatowego brakowało 25% oficerów i 6% szeregowców; CAW, prot. 10/52, t. 545, k. 10 i 50; t. 3834, k. 84, Meldunki o stanie bojowym 3 Oddziału WOP.

⁷¹ ASGran., 317.42, Meldunek z przebiegu przekazywania obowiązków dowódcy Oddziału WOP nr 3.; H. Dominczak, *Wojska Ochrony Pogranicza w latach 1945-1948*, Warszawa 1974, s. 87.

⁷² ASGran., 20.4, Rozkaz dowódcy Krakowskiego Okręgu Wojskowego nr 09 z dn. 05.10.1945.

⁷³ CAW, III-112, t. 35, s. 320. Zgodnie z wydanym rozkazem 9. DP organizowała 34. i 35. Komendę odcinka, natomiast 36. i 37. Komendę odcinka organizowała 8. DP.; E. Ginalski, E. Wysokiński, *Dziwiąta drezdeńska. Z dziejów 9 Drezdeńskiej Dywizji Piechoty (1944-1947)*, Warszawa 1984, s. 315.

Bezpośrednim wykonawcą zadania organizacji oddziału była 9. DP. Jednakże i tu wystąpiły podobne problemy jak w Poznańskim i Pomorskim OW. Do formowanego oddziału napływały nieliczne grupy żołnierzy, często nieodpowiadający warunkom określonym w rozkazie 0245/Org. Widać to na przykładzie skierowanego przez 9. DP na przełomie października i listopada 1945 r. kontyngentu osobowego liczącego 726 szeregowców i podoficerów, z którego 202 szeregowców okazało się nieprzydatnych i zostało odesłanych z powrotem do 9. DP⁷⁴. Brakowało też środków transportu, umundurowania a nawet broni. Stąd też termin zakończenia organizacji oddziału na 1 listopada 1945 r. nie mógł być dotrzymany. Do końca listopada 1945 r. zdołano zorganizować o niepełnej obsadzie etatowej komendy odcinków, strażnice oraz 4 przejściowe punkty kontrolne (PPK). Powstałe PPK były jednak jedynymi pododdziałami Oddziału WOP nr 8. zorganizowanymi i funkcjonującymi na granicy państwa w końcu 1945 roku⁷⁵.

Taki stan organizacyjny Oddziału WOP nr 8. wykluczał przystąpienie do ochrony wyznaczonego odcinka granicy państwa, zwłaszcza że na pograniczu przylegającym do odcinka granicznego oddziału występowało znaczne zagrożenie stanu bezpieczeństwa wynikające z występowania w tych rejonach oddziałów Ukraińskiej Powstańczej Armii (UPA), jak też różnorodnych polskich ugrupowań zbrojnych prowadzących działania wymierzone w powstający aparat administracyjny, mniejsze pododdziały wojskowe i siły bezpieczeństwa MBP. Dlatego też Oddział WOP nr 8. nie będąc w pełni zorganizowany nie podjął bezpośredniej ochrony granicy w dniu 1 listopada 1945 r.

W zaistniałej sytuacji dowództwo Krakowskiego OW w listopadzie 1945 r. utworzyło ze zorganizowanych pododdziałów Oddział WOP nr 8. dwa zgrupowania podporządkowane 8. i 9. DP z zadaniem prowadzenia działań przeciwko występującym ugrupowaniom zbrojnym w rejonach przyległych do odcinka granicy mającego być obsadzonym przez oddział. Ze strażnic 34. i 35. Komendy odcinka WOP powstało pod dowództwem dowódcy Oddziału WOP nr 8. ppłk Jerzego Popka zgrupowanie „Pół-

⁷⁴ CAW, III-112, t. 45, s. 168-244; t. 64, s. 57.

⁷⁵ ASGran., 20.14, Meldunek o stanie PPK w styczniu 1946 r. Tymi działającymi PPK były: PPK kolejowe – Przemyśl, PPK drogowe – Medyka, PPK drogowe – Lubycza, PPK kolejowe – Olszanica.

noc”, a ze strażnic 36. i 37. Komendy odcinka WOP pod dowództwem szefa sztabu Oddziału WOP nr 8. mjra Anatola Korościńskiego zgrupowanie „Południe”⁷⁶. Było więc rzeczą oczywistą, że oddział nr 8. nie jest w stanie wykonywać zadań w ochronie granicy państwa. Biorąc to pod uwagę Departament WOP 11 grudnia 1945 r. wydał rozkaz, w którym nakazał oddziałowi nie obsadzać wyznaczonych miejsc postoju strażnic a granicę państwa ochraniać wysyłanymi patrolami w sile od drużyny do plutonu z bronią maszynową⁷⁷. Niemniej jednak i ta ograniczona forma ochrony granicy nie była wykonana w grudniu 1945 roku⁷⁸.

Ostateczna organizacja oddziału, wraz z częściowym uzupełnieniem stanów osobowych, sprzętu i uzbrojenia nastąpiło w ciągu miesiąca grudnia 1945 r., niemniej oddział nadal posiadał znaczne braki etatowe dotyczące szczególnie kadry oficerskiej, w specjalnościach związanych z pracą polityczno-wychowawczą, środkami łączności, służby samochodowej, uzbrojenia i zwiadu⁷⁹. Stan zorganizowania oddziału mimo wszystko wobec występującego zagrożenia działalnością przede wszystkim oddziałów UPA nie pozwalał na jednoczesne wyjście zorganizowanych komend odcinków i ich strażnic na wyznaczone odcinki granicy państwa. Dlatego też zorganizowane komendy odcinków przenoszono na wyznaczone odcinki granicy państwa sukcesywnie, w miarę poprawy stanu bezpieczeństwa rejonów przygranicznych poszczególnych odcinków granicy państwa.

---

⁷⁶ ASGran., 20.40, Rozkaz dowódcy Krakowskiego OW 063, 06.11.1945 Zgrupowanie „Północ” zostało podporządkowane 9. DP a zgrupowanie „Południe” 8. DP.; H. Dominiczak, *Służba i praca na południowo-wschodnich rubieżach kraju 1945-1985*, Warszawa 1990, s. 26.

⁷⁷ ASGran., 217.6, Rozkaz Departamentu WOP nr 0253, 11.12.1945 r.; w związku, z czym sformowane strażnice zostały ześrodkowane w miejscach postoju Komend Odcinków. Miejscami stacjonowania Komend Odcinków w grudniu 1945 r. były: – 34. Komenda Odcinka mimo wyznaczonego m. p. Lubaczów, pozostała ze względu na działania UPA do 25.01.1946w Przemyślu, 35. Komenda Odcinka m. p. Przemyśl, 36. Komenda Odcinka m. p. Olchowiec, 37. Komenda Odcinka m. p. Lesko.

⁷⁸ Ibidem, 20.14., Meldunek sytuacyjny dowódcy 8. Oddziału WOP, 17.12.1945. W meldunku jest informacja, że mimo wydanego rozkazu z dn. 11 grudnia o podjęciu ograniczonej ochrony granicy państwa, oddział WOP nr 8. nie podjął jeszcze ochrony granicy.

⁷⁹ Ibidem.

Jednakże gwoli ścisłości mimo podejmowanych prób wyjścia komend odcinków na wyznaczone odcinki granicy próby te były nieudane⁸⁰. Jedyńm pododdziałem, który w marcu 1946 r. podjął służbę na granicy państwa była 35. Komenda Odcinka w Przemyślu, której strażnice (3) w dniach 1-2 marca 1946 r. przystąpiły do pełnienia służby granicznej⁸¹. Całkowite objęcie ochroną przydzielonego oddziałowi odcinka granicy południowo-wschodniej nastąpiło dopiero w listopadzie 1948 roku⁸².

Formowany także na terenie Krakowskiego OW Oddział WOP nr 9. w Nowym Sączu powstał na bazie 6. i 8. DP. Niewielkie grupy żołnierzy do organizowanego oddziału przekazała także 17. DP. Organizacja oddziału zapoczątkowana w pierwszych dniach października 1945 r. podobnie jak przypadku Oddziału WOP nr 8. od samego początku napotkała znaczne trudności związane z brakiem ludzi, wyposażenia i sprzętu. Mimo tych trudności zorganizowane trzy komendy odcinka (41. – Nowy Targ, 42. – Jabłonka, 43. – Rajcza) z dniem 2 listopada 1945 r. przejęły ochraniające odcinki przez pododdziały 6. DP⁸³.

W tej sytuacji dowództwo 6. DP przekazało 3 listopada 1945 r.⁸⁴ cały dotychczas ochraniający przez siebie odcinek granicy Myto – Piwniczna Oddziałowi WOP nr 9., mimo nie objęcia przez dwie komendy (39. – Gorlice, 40. – Stary Sącz) przydzielonych im odcinków⁸⁵.

---

⁸⁰ Strażnice nr 168. i 169. 37. Komenda Odcinka przybyły 28.02.1946 do swych m.p. leżących w tzw. cyplu ciśnieńskim. W Berehah Górnych rozlokowała się strażnica nr 168. a w Wetlinie – strażnica nr 169. Jednakże już wkrótce w marcu 1946 r. wobec nieustannych ataków oddziałów UPA strażnice te zostały ewakuowane do Cisnej, H. Dominiczak, *Służba i praca na południowo-wschodnich...*, op. cit., s. 31.

⁸¹ ASGran., 20.14, Meldunek miesięczny z dn. 25.03.1946 r. Oddziału WOP nr 8.

⁸² H. Dominiczak, *Służba i praca na południowo-wschodnich...*, op. cit., s. 41-42.

⁸³ ASGran., 53.8, Meldunek sytuacyjny nr 2 Departamentu WOP z dn. 08.11.1945 podaje, że Oddział WOP nr 9. objął z dn. 02.11.1945 służbę na granicy. W świetle materiałów archiwalnych informacja powyższa nie jest zgodna ze stanem faktycznym.

⁸⁴ CAW, III-75-17, s. 197. Meldunek bojowy dowódcy 6. DP z dn. 03.11.1945 r.; A Stachula, *Szósta pomorska. Z dziejów Szóstej Pomorskiej Dywizji Piechoty 1944-1948*, Warszawa 1981, s. 256.

⁸⁵ ASGran., 217.5, Biuletyn sprawozdawczy Wojsk Ochrony Pogranicza za czas od 13.09. do 30.11.1945, s. 9. Komendy odcinka (nr 39. – Gorlice, 40. – Stary Sącz) mające największe braki w stanach osobowych, wyposażeniu i uzbrojeniu przejęły wyznaczone im odcinki granicy 09.11.1945.

Rozkaz organizacyjny Naczelnego Dowódcy WP nr 0272/Org. z dnia 3 października 1945 r., wstrzymujący chwilowo organizację oddziałów WOP mających ochraniać granicę północną (4.,5.) i wschodnią (6.,7.) nie oznaczał, że prace organizacyjne tych oddziałów zostały przerwane. Ideą wydanego rozkazu było wobec braku możliwości jednoczesnej organizacji wszystkich oddziałów WOP, rozłożenie wysiłku organizacyjnego na dwa etapy. W etapie pierwszym skierowano wysiłek organizacyjny, posiadane siły i środki na organizację tych oddziałów WOP, których organizacja warunkowała realizację planów reorganizacji sił zbrojnych. Oddziały WOP, które nie odgrywały takiej roli, pozbawione były właściwego wsparcia organizacyjnego okręgów wojskowych. Wsparcie to mogło nastąpić dopiero w drugiej kolejności, po zaspokojeniu najpilniejszych potrzeb oddziałów WOP mających objąć zachodnią i południową granicę państwa.

Zgodnie z wydanym rozkazem prace związane z organizacją 4.,5.,6. i 7. Oddziału WOP miały być zakończone do 15 grudnia 1945 r. Jednak rozliczne trudności związane przede wszystkim z niedoborem kadry oficerskiej i podoficerskiej, a także z brakiem wyposażenia uniemożliwiły zakończenie prac nad organizacją tych oddziałów w nakazanym terminie. Prace związane z ich organizacją przeciągnęły się do połowy 1946 r., świadczy o tym m.in. wystąpienie ND WP marsz. M. Roli-Żymierskiego na odprawie dowódców okręgów wojskowych w dniu 14 maja 1946 r. gdzie stwierdził, „(...) Okres organizacyjny WOP nie jest ukończony, stąd podporządkowanie oddziałów WOP dowódcom okręgów wojskowych”⁸⁶. Natomiast proces przejmowania odcinków granicznych trwał jeszcze dłużej, przeciągając się do października 1946 r. Tak więc organizację oddziałów WOP mających ochraniać wybrzeże morskie, wschodnią i północno-wschodnią granicę należy traktować jako osobny, przesunięty w czasie proces zabezpieczania granic państwa.

Powstałe w ciągu niespełna trzech miesięcy Wojska Ochrony Pogranicza, mimo znacznych trudności wynikających z przyjętych założeń, były formacją zbliżoną w ogólnym zarysie organizacyjnym do modelu organizacyjnego wojsk pogranicznych NKWD oraz istniejącego w latach 1924-1939 Korpusu Ochrony Pogranicza. Oparcie struktury organizacyjnej WOP przede wszystkim na modelu organizacji wojsk pogranicznych

---

⁸⁶ CAW, Prot. 465/57, s. 259.

NKWD było skutkiem powierzenia opracowania struktury mającej powstać formacji zespołowi złożonemu przede wszystkim z oficerów radzieckich pełniących w różnych okresach służbę w wojskach pogranicznych NKWD.

Ten decydujący wpływ oficerów radzieckich miał swe oparcie w nowych uwarunkowaniach politycznych, w wyniku których Polska wobec akceptacji USA i W. Brytanii dominacji w Europie Środkowo-Wschodniej ZSRR znalazła się pod jego przemożnym wpływem. Opracowana struktura organizacyjna, tworzona pod presją czasu, sytuacji społeczno-politycznej bez właściwego rozeznania terenu miała już u zarania wiele wad, ujemnie oddziaływujących tak na proces organizacji, jak i na wykonywanie zadań w ochronie granic.

Wśród wielu wad przyjętej struktury organizacyjnej należy wymienić: nadmierną centralizację, dwutorowość systemu dowodzenia, szablonowe rozwiązania etatowe oraz nieuwzględniające warunków zakwaterowania i położenia w stosunku do przydzielonych odcinków granicznych dyslokacji części oddziałów i pododdziałów.

Schematyczny podział sił i środków, nieuwzględniający sytuacji społeczno-politycznej na pograniczu, specyfiki terenu jak i tradycji historycznych danego regionu sprawił, że powstałe Wojska Ochrony Pogranicza nie były w stanie skutecznie i elastycznie oddziaływać na dynamicznie zmieniającą się sytuację na granicy państwa, a także na jej zapleczu. Powszechna krytyka przyjętej struktury organizacyjnej wśród dowódców oddziałów, którą wielu oceniało jako tymczasową sprawiła, że już pod koniec 1945 r. zdano sobie sprawę, że niezbędna staje się reorganizacja przyjętej struktury organizacyjnej, w celu wyeliminowania dostrzeżonych wad.

Organizacja nowej formacji granicznej w okresie wrzesień – grudzień 1945 uwarunkowana nową sytuacją społeczno-polityczną Polski wpłynęła zasadniczo na organizację i zadania jednostek WOP w ochronie granic państwa. Jednakże główne trudności w procesie organizacji związane były przede wszystkim z brakiem pełnej realizacji potrzeb jednostek WOP w zakresie stanów osobowych w stosunku do etatu oraz środków materiałowo-technicznych na ich wyposażenie przez odpowiedzialne za ich organizację okręgi wojskowe, co w efekcie wydłużyło proces organi-

zacji. Niemalą wpływ na stan organizacji miał także brak kadry mającej doświadczenie w funkcjonowaniu formacji granicznej.

Nie mniejszym problemem mającym wpływ na ich organizację było przyjęte założenie ich organizacji przez okręgi wojskowe, które siłą rzeczy znacznie więcej uwagi skupiały na rozwiązywaniu problemów jednostek wojska niż problemów powstających Wojsk Ochrony Pogranicza. Ten stan rzeczy podkreślił na pierwszej zorganizowanej w Departamencie WOP odprawie szefów Wydziałów WOP i dowódców oddziałów WOP I wiceminister obrony narodowej gen. dyw. W. Strażewski, który stwierdził, że nie wszyscy dowódcy okręgów wojskowych wywiązali się ze swych zadań pod względem przydziału do WOP odpowiednich ludzi, sprzętu i zaopatrzenia⁸⁷.

Paradoksalnie schemat organizacji formacji granicznej przez Ministerstwo Obrony Narodowej (MON) i okręgi wojskowe był analogiczny do schematu organizacji formacji granicznej opracowanej przez okręgi wojskowe z okresu II Rzeczypospolitej, kiedy to w kwietniu 1919 r. Ministerstwo Spraw Wojskowych (MSWojsk.) organizując Wojskową Straż Graniczną (WSGran.) podporządkowało ją II wiceministrowi spraw wojskowych – gen. ppor. Kazimierzowi Sosnkowskiemu, a jednostki WSGran. Dowództwom Okręgów Generalnych (DOGen.), na terenie których stacjonowały⁸⁸.

Zgodnie z powyższym DOGen. przejęły na siebie wszelkie zadania związane z ochroną granicy na odcinkach przylegających do ich obszaru, oraz organizacją jednostek WSGran. z posiadanych zasobów ludzkich i materiałowych. Także wtedy odpowiedzialność za ochronę granic zgodnie z treścią rozporządzenia przekazano DOGen.

Nie trzeba tu dodawać, iż wskazane problemy przy organizacji WOP wystąpiły także przy organizacji dwadzieścia sześć lat wcześniej. WSGran. i de facto schemat organizacji formacji granicznej przyjęty w 1919 roku jak i w 1945 roku nie zapewniał szybkiej i skutecznej reali-

---

⁸⁷ ASGran., 20.46, Biuletyn sprawozdawczo-informacyjny WOP XI-XII 1945.

⁸⁸ Ibidem, 1483.94, Ministerstwo Spraw Wojskowych. Departament Mobilizacyjno-Organizacyjny; Rozporządzenie nr 1467/t. Org. z dn. 17.04.1919. Zgodnie z tym rozporządzeniem organ dowodzący WSGran., Inspektorat WSGran. posiadał tylko prawo do inspekcji wyszkolenia, sprawności i gotowości bojowej. Analogiczne uprawnienia posiadał Departament WOP.

zacji ich formowania. Niósł on także podobne, by rzecz identyczne problemy związane z ich organizacją i funkcjonowaniem. Organizacja WOP oparta na potencjale tak ludzkim i materiałowym MON była wymuszona możliwościami, realiami społeczno-politycznymi i potrzebą niezwłocznego powołania formacji do ochrony granic. Nie było więc możliwe uniknięcie błędów w jej organizacji.

Prochwicz Jerzy; Organizacja Wojsk Ochrony Pogranicza wrzesień 1945 – grudzień 1945, w: *Problemy Ochrony Granic*. Biuletyn nr 44 (2010), s. 7 – 40.